

Motion till riksdagen

1989/90:Fö202

av Kerstin Ekman m.fl. (fp)

Totalförsvaret

Den nu arbetande försvarskommittén, FK 88, har under hösten arbetat med underlag för delbetänkandet om svensk säkerhetspolitik. Samtidigt har kommittén tagit fram förslag till inriktning av myndigheternas planering inför 1991 års försvarsbeslut.

Folkpartiet har deltagit aktivt i detta arbete och saknar därför anledning att i riksdagsmotion utförligt behandla dessa frågor. Inte heller anser vi det rimligt att nu begära väsentliga förändringar av försvarspolitiken under det år som återstår inför nästa försvarsbeslut.

Vi ger därför endast några övergripande synpunkter på försvarspolitiken. Därutöver ger vi mer detaljerat synpunkter på rekrytering ur den värnpliktiga åldersklassen för direktutbildning för civilförsvaret. Detta är en fråga som drivits av partiet under lång tid och nu genom riksdagsbeslut fått ökad aktualitet.

Den stabilitet som under många år präglat utvecklingen i Europa har under det senaste året brutits. Folkpartiets syn på de förändringar som skett och sker återfinns i vår partimotion om säkerhetspolitik och integration i Europa.

Mot den bakgrund vi där tecknar anser vi det viktigt att Sverige har ett totalförsvaret i balans och med sådan styrka och sammansättning att det kan värna om vår territoriella integritet, skydda vår befolkning och våra intressen och med kraft avvisa angrepp mot vårt land.

De brister i vårt försvar som framkom inför föregående försvarsbeslut och som föranledde riksdagen att besluta om ekonomiska och sakliga förstärkningar är enligt folkpartiets uppfattning alltför viktiga att åtgärda. De ligger också helt i linje med vad överbefälhavaren föreslagit. De senare uppdagade bristerna understryker blott betydelsen av ytterligare förstärkningar inom viktiga områden. Samtidigt är det enligt folkpartiets uppfattning av stor betydelse att den nya försvarskommittén ingående prövar den aktuella balansen mellan kvantitet och kvalitet i olika försvarsfunktioner och förband. På samma sätt är det viktigt att med omvärldsförändringarna som grund pröva medelsbehoven och balansen mellan driftskostnader och långsiktiga investeringar. En något lugnare militärteknisk utveckling i vår omvärld bör också innebära ökade möjligheter att vid sidan av den nödvändiga förnyelsen successivt modernisera äldre vapensystem.

Enligt folkpartiets mening är det angeläget att ständigt pröva den offent-

liga verksamhetens effektivitet. Arméns verksamhet har nyligen genomlysts och inom marinen pågår en strukturrationalisering inom ramen för de nya marinkommandona. En motsvarande allsidig granskning av flygvapnets fredsverksamhet och kostnadsutveckling bör nu snarast inledas.

Vad avser det militära försvaret är det enligt folkpartiets uppfattning viktigt att luftförsvaret förstärks på det sätt som fastlades i 1987 års försvarsbeslut. Betydelsen av JAS-systemets flexibla luftförsvarsförmåga är oförändrad och det är därför nödvändigt att både anskaffa JAS och den utrustning och de stödsystem som luftförsvaret kräver framöver. Värdet av ökat antal luftvärnsförband med medellång räckvidd kvarstår också.

Efter förslag från folkpartiet har riksdagen 1987 beslutat om modifiering av ytterligare tolv Drakenflygplan. Sedan bristen på piloter och tekniker mildrats bör dessa flygplan snarast möjligt efter försvarsbeslutet 1991 användas för uppsättning av ytterligare en jaktdivision. Detta är värdefullt bl.a. för att öka incidentberedskapen över Östersjön under 90-talet.

Försvaret mot kustinvasion har under 80-talet utvecklats olika inom olika delfunktioner. Ubåtar och attackflyg har fått ökad slagkraft mot en angripare till sjöss. Modern ytattack och tung kustrobot har börjat tillföras. Detta är enligt folkpartiets uppfattning en riktig utveckling, som nu bör fortsätta främst avseende ubåtar och tung kustrobot genom bl.a. livstidsförlängning av ubåtar typ Sjöormen och/eller utökad antal ubåt 90. Samtidigt erfordras en ökad förmåga hos arméns brigader att tidigt kunna möta luftlandsatta och landstigna förband, vilket ställer krav på bl.a. moderna stridsvagnar, mekanisering och splitterskydd för soldaten.

Försvaret vid landgränsen i norr har prioriterats i tidigare försvarsbeslut. Det är viktigt att förbanden kan bibehålla nuvarande goda kvalitet relativt omvärlden och att svagheter i luftförsvaret och sjukvårdssystem undanröjs. Bl.a. bör fler helikoptrar för sjuktransport tillkomma

En kritisk faktor för en angripare kan vara tidig tillgång på infallsportar, t.ex. hamnar i vårt land. Överbefälhavaren bör därför redovisa möjligheterna och kostnaderna för att genom personellt och materiellt utvecklade territorialförsvarsförband, modernisering av fasta kustartilleriförband samt förstärkt luftvärn skapa ett snabbt gripbart och förbättrat försvar av viktiga infallsportar.

Den framtida balansen mellan kvantitet och kvalitet hos arméns brigader är av stor betydelse. Enligt folkpartiets uppfattning krävs ca 20 brigader för landets försvar och planeringen bör nu inriktas mot att modernisera dessa, varvid ett delmål bör vara att hälften av brigaderna fått högre kvalitet vid sekelskiftet.

Beredskapen mot kränkningar, snabba lägesutvecklingar etc. har stor betydelse särskilt i ett så föränderligt läge som nu är fallet. Samtidigt är det av vikt att beredskapen inte hålls högre än nödvändigt p.g.a. de stora kostnaderna, vilket går ut över den långsiktiga förnyelsen av det militära försvaret. Enligt folkpartiets mening är det viktigt att planera för en fortsatt tillväxt av vår ubåtsskyddsförmåga intill dess full säkerhet erhållits om utvecklingen på detta område. Inom andra delområden eller inom vissa geografiska områden bör kommittén pröva en förändrad beredskapsinriktning. Underrättelse-tjänstens stora betydelse kvarstår dock oförändrad.

Forsknings- och försvarsindustrifrågor påverkas starkt av utvecklingen i vår omvärld. En internationellt lugnare militärteknisk utveckling bör som ett exempel få konsekvenser för våra egna forskningsinsatser. Försvarsindustrins starkt ökade behov av utlandssamverkan är en annan sådan utveckling. Både försvarsforskning och försvarsindustri förutsätts noggrant prövas i kommitténs fortsatta arbete. Behovet av en industriell förmåga för att vidareutveckla våra i Sverige konstruerade vapensystem bör därvid särskilt uppmärksammas.

Utbildning av värnpliktiga till räddningstjänst m.m.

Folkpartiet har under många år drivit tanken på förnyring och kvalitetshöjning av civilförsvaret genom att unga grundutbildas direkt till detta.

I särskilda yttranden från fp-ledamöterna i 1978 års försvarskommitté (i två betänkanden 1981) angavs principer och praktiska förslag på detta område. Bl.a. sades att "det finns ett starkt behov av att förnygra civilförsvarets organisation. Den består idag till helt dominerande del av män i åldrarna 48–65 år. Manskaper inom civilförsvaret utbildas över huvud taget inte, endast befälet ges sådan utbildning. Detta medför att civilförsvarets enheter inte kan väntas vara användbara direkt efter mobilisering. Eftersom kommittén betonar att överraskande angrepp bör vara styrande för planeringen är det nödvändigt att ge utbildning åt hela civilförsvarets organisation. Om civilförsvaret får utbilda sin personal redan i 20–25 års åldern kan denna civilförsvarsutbildning sedan nyttiggöras i krigsorganisationen i omkring 30 år. Vi finner det starkt motiverat att under 1980-talet ge civilförsvaret ungefär 5.000 direktrekryterade yngre per år. Därmed skulle om tio år en tredjedel av organisationen vara kraftigt förnygrad. Denna tredjedel skulle då också vara utbildad – och ur detta utbildade manskaper bör efterhand befäl tas ut."

Yngre personal för civilförsvaret skulle enligt folkpartiets förslag 1981 tas ut i samband med inskrivningen, genom befattningsbeskrivningar som jämförs med individernas förutsättningar. Det innebär att civilförsvaret och det militära försvaret "konkurrerar" på lika villkor om dessa personer.

Det är orimligt att de som tjänstgör i civilförsvaret inte ska ges en utbildning som krävs för krigsuppgiften, samtidigt som det militära försvaret sedan länge årligen tagit in och utbildat flera tusen värnpliktiga mer än som behövs för omsättning av krigsorganisationen.

I det särskilda yttrandet till betänkandet Säkerhetspolitiken och totalförsvaret (Ds Fö 1981:1) sades, att "vi anser inte att våra förslag strider mot den allmänna värnplikten. Tvärtom är det angeläget att inom denna, mer än idag, variera utbildningstiden med hänsyn till krigsuppgiften för att kunna minska de totala kostnaderna. Vi anser det också angeläget att bryta nuvarande totala gräns mellan militärt och civilt försvar – även yngre män ska anses göra en fullgod insats om de direktrekryteras för krigsplacering i en civil totalförsvarsuppgift."

I det första betänkandet 1981 fanns en viss öppning även från majoriteten att överväga folkpartiets förslag, men i det andra betänkandet samma år var denna öppenhet helt borta. Majoriteten sade helt nej till att värnpliktiga skulle få direktutbildas för civilförsvaret.

Frågan om utbildningstid för uppgifter inom civilförsvaret kan inte besvaras utan att man har tillgång till befattningsbeskrivningar för uppgifterna ifråga. Majoriteten gick med på folkpartiets förslag att civilförsvarsstyrelsen skulle få i uppdrag att utarbeta sådana beskrivningar.

Fem år senare tvingades nästa försvarskommitté konstatera, att civilförsvarsstyrelsen inte fullgjorde detta uppdrag. I slutbetänkandet skrev 1987 års försvarskommitté. "I 1982 års försvarsbeslut angavs att befattningsanalyser bör göras och kvalifikationskrav utarbetas för befattningar inom civilförsvarets krigsorganisation. Kommittén finner det anmärkningsvärt att så inte har skett. Sådana befattningsbeskrivningar är enligt kommitténs mening nödvändiga för att effektivt sköta bemanningen av krigsorganisationen. Befattningsanalys m.m. bör snarast genomföras."

Det fullkomligt ohållbara i nuvarande system för civilförsvarets personalförsörjning ligger i att det är omöjligt att tillgodose kompetenskraven, när utbildningen bara omfattar enstaka dagar. I civilförsvarsstyrelsens (numera räddningsverkets) programplan inför försvarsbeslutet 1987 lämnades de chockerande uppgifterna rörande viktiga befattningar ifråga om AC-enheter, ammunitionsröjningsgrupper och andra angelägna enheter, att "samtliga befattningar kräver kompetens och erfarenhet som endast undantagsvis finns att tillgå i det civila samhället" samtidigt som bristen på kompetens "inte kan åstadkommas genom utbildning enligt civilförsvarlagen". Samtidigt avrådde myndigheten från det enda som skulle kunna avhjälpa bristen, nämligen direktrekrytering av ung personal, som var beredd att genomgå tillräckligt lång utbildning. Kontentan blev alltså att civilförsvarets krigsorganisation inte fungerar och inte kommer att göra det i framtiden heller.

Exemplet är en illustration till den självklara effekten av att det militära försvaret får monopol på att få utnyttja värnpliktiga. I 20-årsåldern är människor beredda att genomgå den utbildning som behövs för en krigsuppgift, även om utbildningen pågår i flera månader. Men vid 35 eller 48 års ålder är människor inte beredda att underkasta sig en tvångsmässig och lång utbildning för en krigsuppgift. Civilförsvarsplikten innefattar därför inte åläggande om lång utbildning i fred.

Man kan därför säga, att behövs flera veckors eller månaders utbildning för att klara en krigsuppgift, så måste den utbildningen ges i 20-årsåldern, i annat fall blir den inte av.

Man kan dessutom tillägga att även om det civila totalförsvaret hade möjlighet att ge t.ex. tre månaders utbildning för män som lämnar värnpliktsåldern (vid 47 år), så är det ändå tveksamt i vilken utsträckning det skulle anses ekonomiskt rimligt. En sådan utbildning skulle ju sedan bara kunna nyttjas i omkring 15 år, alltså tredjedelen av den tid man skulle kunna nyttja en utbildning som ges i 20-årsåldern.

1989 innebar en vändpunkt genom att en riksdagsmajoritet, som tidigare sagt nej till folkpartiets förslag, nu ändrade sig. I folkpartiets partimotion (1989/90:Fö15) fördes på nytt tanken om direktrekrytering av värnpliktiga till civilförsvaret fram. Utöver att innebära en förnyring och kvalitativ förstärkning av civilförsvaret genom bättre utbildning, skulle en sådan åtgärd dessutom bidra till en snabbare avveckling av den för de enskilda ytterst besvärande "värnpliktspuckeln" – dvs. väntan på att göra sin utbildning. Ett

enigt försvarsutskott beslöt att föreslå riksdagen att ge regeringen till känna att frågan om direktrekrytering av värnpliktiga till civilförsvaret bör behandlas av försvarskommittén. Denna har därefter begärt att räddningsverket i samråd med ÖB och ÖCB skall studera möjligheter och konsekvenser av en årlig direktrekrytering av vissa värnpliktiga.

I ett läge då möjligheterna att praktiskt förverkliga folkpartiets gamla tanke om direktrekrytering finner vi det befogat att ge ytterligare synpunkter på utformningen av ett sådant system.

Sådan utbildning som redan finns i samhället, genom skolor och praktiskt arbete, finns det inte anledning att också ge inom ramen för värnplikt eller civilförsvarsplikt.

Sådan tvångslag bör bara användas för att ge de kunskaper och färdigheter som behövs för krigsuppgiften, men som inte redan finns hos lämpade personer.

ÖCB bör självfallet ange i vilken mån det finns uppgifter även inom andra delar av civilt försvar än räddningstjänsten, som fordrar längre utbildning för krigsuppgiften än som kan ges inom ramen för dagens system. Förmodligen rör det sig i så fall om uppgifter, där man behöver nyckelpersoner med kunskaper som inte finns i fredssamhället och där utbildningsbehovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Till en del har frågor av detta slag belysts i samband med studier kring bästa sätt att nyttiggöra de vapenfria och ge dem lämplig utbildning för uppgifter i krig.

Fördelen med att använda värnpliktslagen är självfallet att man dels kan ge så lång utbildning som behövs, dels kan anknyta till den civila utbildning den enskilde påbörjat. Behöver man t.ex. ge utbildning för tillsyn och underhåll i krig av fjärrvärmesystem, bör man i så fall välja värnpliktiga som skaffar sig en yrkesutbildning inom närliggande kompetenser. Det är inte säkert att man bland de vapenfria varje år finner underlag nog ifråga om sådan anknytning till deras yrkesutbildning.

De utbildningsbehov som finns för civila delar av totalförsvaret kan inte anges för lång tid, eftersom samhällsförändringar, teknisk utveckling etc. gör att man kan få nya "nyckelgrupper" som blir flaskhalsar i krigsorganisationen, om inte längre utbildning kan ges redan i fred.

De värnpliktiga som utbildas för räddningstjänsten bör, som folkpartiet angav i sin partimotion i fjol, i första hand utbildas vid dagens räddningsskolor, alltså i Revinge, Skövde, Rosersberg och Sandö. Men strävan bör vara att därefter ge praktik eller fortsatt utbildning vid den kommunala freds-räddningstjänsten.

I Danmark, där man sedan länge utbildar värnpliktiga för tjänst i civilförsvaret, är erfarenheten att de värnpliktigas deltagande i fredstida räddningstjänst är utomordentligt värdefull. När den enskilde upplever att han klarar en uppgift "i verkligheten" ger det en motivation och en tilltro till egen förmåga, som inte kan manas fram på ett övningsfält. I Danmark är utbildningstiden för dessa värnpliktiga 6 månader. Tidigare var utbildningen längre.

Man kan tänka sig olika utbildningstider. Att enbart utbilda värnpliktiga enstaka dagar – alltså den utbildningstid som det hittillsvarande civilförsvaret har – är i och för sig tänkbart, men då får man bara föryngring. Vill man höja kvaliteten i räddningstjänsten bör längre utbildningstider väljas. Dåva-

rande civilförvarsstyrelsen angav i början av 80-talet ett utbildningsbehov på kanske 4–6 veckor, men med starka reservationer, därför att man inte studerat frågan och inte heller gjort befattningsanalyser. (Eftersom man ändå inte utbildade civilförvarets befattningshavare, så hade man inte ansett det behövt att göra beskrivningar av vad som egentligen borde krävas av personalen i organisationen.)

I dessa angivna veckor var inte befälsutbildning inlagd, utan sådan avsågs tillkomma senare. Mycket talar för att man ger en viss befälsutbildning redan under grundutbildningen, främst därför att det alltså är den enda tidpunkt då den enskilde kan acceptera om det blir fråga om flera månaders utbildning.

Folkpartiet anser att utbildningsbehovet bör vara styrande, alltså en differentiering av utbildningstiden så att var och en får den utbildning som behövs, varken mer eller mindre. Andra partier har motsatt sig den tanken och angivit en lägsta gräns på fem månader. Vill man ha denna lösning också för värnpliktiga, som utbildas för civila uppgifter, är det naturligtvis fullt möjligt. Ska man inom ramen för detta ändå vara rationell, bör de värnpliktiga i så fall ges så pass kvalificerade uppgifter att denna tid blir meningsfullt använd.

Ifråga om det enda område som hittills granskats något mer ifråga om utbildningsbehov, alltså personal med skyddsuppgifter ifråga om verkningar av A- och C-vapen, har angivits utbildningstider kring 10 månader. En del av denna utbildning bör förläggas till Totalförsvarets skyddsskola i Umeå. Vi upprepar vår tidigare kritik mot att denna skola organisatoriskt ingår i armén. Det är olyckligt att en skola, dit även vapenfria tjänstepliktiga sänds, ska ingå i försvarsmakten.

Om man för värnpliktiga till räddningstjänsten tänker sig en utbildningstid ungefär i samma nivå som den Danmark ger och därvid förlägger praktikskeppet till kommunala räddningskårer, får man undan för undan en förstärkning också av den fredstida räddningskapaciteten. Inte bara så att de värnpliktiga under utbildning/praktik innebär ett tillskott till räddningskårens resurser. Utan kanske ännu viktigare, genom att det vid större bränder, olyckor, översvämningar, kemiska utsläpp etc. blir möjligt att dra nytta av de redan utbildade.

Tidigare, t.ex. i samband med jordskredet i Tuve, noterades att i fredstid får man använda civilförvarets materiel men inte personalen, eftersom civilförvarsplikten gäller i krig men inte i fred. Men eftersom civilförvarets enheter ändå inte är utbildade, så har det här ansetts ganska betydelselöst. De kan ju knappast göra en insats förrän efter kompletterande utbildning.

Sedan ett par år är läget förändrat. I samband med att riksdagen antog den nya räddningstjänstlagen konstaterades, att inom ramen för den kan räddningschefen i kommunen rekvidrera de personer han behöver i ett utsatt läge. Har man en utbildad civilförvarsenhet kan den användas, men alltså inte med hjälp av civilförvarslagen utan med användande av räddningstjänstlagen.

En räddningschef i en kommun skulle naturligtvis se det som en stor tillgång att vid större olyckor redan i fred kunna dra nytta av sådana värnpliktiga som utbildats i räddningstjänst och haft en del av sin utbildning förlagd till räddningskåren i kommunen. Det här betyder alltså en förstärkning av

den kapacitet som finns i kommunen för att klara svåra situationer redan i fredstid.

Mot. 1989/90
Fö202

I årets budgetproposition tar försvarsministern (bil. 6, sid. 55) upp frågan om svensk beredskap för räddningstjänst i andra länder. Statens räddningsverk har på regeringens uppdrag lämnat förslag, mot bakgrund av erfarenheterna från insatsen vid jordbävningkatastrofen i Armenien. Försvarsministern framhåller betydelsen av att det finns en svensk beredskap för räddningsinsatser vid katastrofer i andra länder.

Vi kan inte se annat än att möjligheterna att kunna sätta upp enheter för sådan insats i andra länder skulle öka betydligt, om man vid rekryteringen till enheterna hade tillgång inte bara till freds räddningstjänstens personal ute i kommunerna utan också värnpliktiga som utbildats i räddningstjänst. Naturligtvis bör också annan personal kunna komma ifråga, t.ex. läkare och annan sjukvårdspersonal.

När regeringen nu givit riksdagen tillfälle att ta del av regeringens syn på frågor om planering och förberedelsearbete för att Sverige med kort varsel ska kunna delta i räddningsinsatser i andra länder, anser vi det befogat att riksdagen ger regeringen till känna att också i detta avseende skulle en direktrekrytering av värnpliktiga innebära en betydande förstärkning.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om direktrekrytering av värnpliktiga till civila delar av totalförsvaret.

Stockholm den 24 januari 1990

Kerstin Ekman (fp)

Hans Lindblad (fp)

Siw Persson (fp)

Carl-Johan Wilson (fp)